

OPBOUW

weekblad tot opbouw van het gereformeerde leven
uitgave van de gereformeerde persvereniging „opbouw”

red. en sekr. riouwstr. 59, wormerveer
adm. kon. wilhelminalaan 38, leersum

E. R. Postma / Eindhoven

„... tenzij de Vader ... hem trekke” (Joh. 6:44)

Meer dan genoeg van of aan Jezus?

Brood-dronken zou je die vijfduizend mensen kunnen noemen, die uit Jezus' handen méér dan genoeg hadden aan vijf broden en twee vissen. Het blijkt uit hun reacties: ze wilden Jezus met alle geweld koning maken (Joh. 6:15).

Ontnuchterend is de volgende dag de Schriftverkondiging in de synagoge, getuige de reactie van *velen* van Jezus' discipelen: „deze rede is hard, wie kan haar aanhoren?” (6:59,60). Nu hebben ze meer dan genoeg van Hem.

De emotionele discussie (dat kán in een synagoge) beweegt zich rond Jezus' pretentie: *Ik* ben het brood Gods, het brood des levens, het levende brood (6:32, 49, 51).

Gezien de vorige dag is de benaming „brood” veelzeggend. Ze werd trouwens ook uitgelokt door de vraag: „Wat voor teken doet Gij dan, opdat wij mogen zien en u geloven? Wat voor werk doet Gij? Onze vaders hebben het manna in de woestijn gegeten, zoals geschreven is: Brood uit de hemel gaf Hij hun te eten” (6:30, 31).

„Mozes” is - uiteraard - geaccepteerd in de synagoge. Hij wordt er elke sabbath gelezen, verslonden zou je kunnen zeggen - ze kennen Exodus 16. Maar met „Jozua” - Jezus - weten ze geen raad. Met Hem zijn ze nog niet klaar. Evenmin als Hij met hen.

Onverteerbare kost

De brood-vraag is in een andere vorm teruggekeerd. De reactie is nog dezelfde als in Mozes' dagen: „de Joden dan *morden* over Hem, omdat Hij gezegd had: Ik ben het brood, dat uit de hemel nedergedaald is ...” (6:41).

Ze beginnen onder elkaar, hardop, te morren, te murmureren zoals de Statenvertaling welluidender vertaalt. Maar het gemurmel van hun stemmen had Mozes en de HERE God in de woestijn niet als muziek in de oren geklonken. Toch mochten ze op water en brood leven (Ex. 15:22 v.v.; 16:1 v.v.). En dat is al heel wat in een woestijn. Hun gemurmureer laat horen, dat ze met Mozes ook niet meteen klaar waren. Hoe lang heeft het niet geduurd voor ze hem hadden geaccepteerd - ten volle - als gezant van God?

Nu staat of liever zit daar in de synagoge een andere gezondene, een mensenzoon die als oudtijds een slaaf het merk van zijn Eigenaar/Opdrachtgever draagt (6:27). Wat hebben ze het moeilijk. Niet met zijn brood en vis maar met Hem zélf... Ze brengen het ook hardop onder woorden (dat kán in een synagoge). Hoor: „Is dit niet Jozua (Jezus), de zoon van Jozef, wiens vader en moeder wij kennen? Hoe zegt Hij nu: Ik ben uit de hemel nedergedaald?” (6:42). De zinspelende op het manna ontgaat hun niet, maar de zingeving in Jezus' persoon blijft onverteerbaar.

Onontbeerlijke hulp

Hoe kunnen ze deze Jozua na Mozes accepteren? Nuchter bekeken: dat kan niemand. Jezus schelt ze dan ook niet de huid vol. Hij beperkt zich tot een simpel: „Mort niet onder elkaar” (6:43). Met als „afterthought”, als bijkomende, Hem invallende gedachte: „Niemand kan tot Mij komen, tenzij de Vader, die Mij gezonden heeft, hem trekke...” (6:44). En zo knoopt Hij aan bij wat Hij steeds weer herhaalt: Ik ben (ook maar) gezonden, gestuurd door een ander. Evenmin als Mozes Israel *eigenhandig* brood kon geven (6:32), *evenmin* kan Hij dat en evenmin kan Hij op eigen gezag en kracht het brood des levens *zijn*. Hij kan het niet zijn en Hij kan het niemand geven, *tenzij*... Hij kan voor die, voor de mensen niets zijn, niets betekenen (net zo min als Mozes of wie dan ook) tenzij... Wil Hij ooit voor iemand iets betekenen, dan moet er heel wat meer gebeuren. Alleen, op zichzelf genomen, met alle overtuigingskracht die Hij beziet, zelfs met de thorah voorhanden in een synagoge, is Hij, het brood des levens, voor mensen onverteerbaar. Waarom zullen ze Hem accepteren in goed geloof? Er hebben er al zoveel zichzelf gepresenteerd als de enig ware, de onmisbare, de weg, de waarheid, het leven... Waarom zullen ze vallen voor deze zoon van Jozef, wiens vader en moeder zij kennen?

Leren verteren

Jezus heeft dat beseft. En in zekere zin geaccepteerd. Daarvoor weet Hij te goed dat Hij (maar) een mensenzoon, een gestuurde knecht is. Hij is niet gekwetst in zijn ijdelheid, zoekt ook niet zijn eigen eer. Maar tegelijk weet Hij *als* gezondene: Ik sta niet alleen, evenmin als een Mozes alleen stond. Alleen de Zender, de Vader kan deze mensen zover brengen, dat zij Hem als het ware brood (6:32) aanvaarden. Hij verwacht het niet van zichzelf maar van de Vader, die Hem gezonden heeft. *Die* moet hen „trekken”, die moet hen er dan wel met de haren bij sleuren - want uit zichzelf waren ze allang vertrokken, was de synagoge allang leeg en verlaten geweest, lieten ze Hem met al zijn „pretenties” er alleen zitten om voor nog minder dan stoelen en banken te preken.

De *Vader* moet hen „trekken” (alle eer aan Hem!). Maar dat doet Hij dan ook. Dat zullen ze, op vreemde manier, wel merken. Hij trekt ze naar de intocht in Jeruzalem (hosanna), naar de rechtszaal van Pilatus (kruisig Hem), naar Golgotha-buiten-de-heilige stad (en zij spotten met psalmwoorden), naar het lege graf (een leugen - zijn discipelen hebben Hem weggenomen), naar de tempel in pinksterfeeststemming (te veel wijn op!), naar de (volgende) gezanten/apostelen: mannen broeders, wat moeten wij doen...? (Hand. 2:37 v.v.). Ja, 't is de *Vader* die vele malen en op vele wijzen hen „trekt”, er bij de haren bij sleurt!

Neemt, eet en leeft!

Ken u zelf en ken uw God: zo had ook Jezus het uit de Schriften geleerd. Van kind af is Hij daarmee doende geweest (Luc. 2:40-52). Daarom kan Hij met volle overtuiging een beroep op de Schriften (en daarmee op de Vader) doen. Zijn optreden en positie is niet dubieus en hachelijk: „Er is geschreven in de profeten: en zij zullen allen *door God* geleerd zijn. Een ieder, die het *van de Vader* gehoord en geleerd heeft, komt tot Mij...”! Staat niet in Jes. 54:13 (vgl. 50:4) geschreven: „al uw zonen zullen leerlingen des HEREN zijn”? Góð geeft catechisatie en maakt mensenkinderen tot God-geleerden. Gods handelen met Israël is één brok onderricht (Ps. 78; 1 Cor. 10:1-13). Jezus kan het weten: „in de boekrol is over mij geschreven” (Ps. 40:8; Hebr. 10:7). En in de synagoge zegt Hij: over ú ook. Hoor naar en leer van de Vader. Dan kom je uit bij Mij. En wie komt: „Ik zal hem opwekken ten jongsten dage” (6:44)!

A. Troost / Amsterdam

Over de waarheid (6)

Filosofische aantekeningen bij een studierapport

17.5 Ontworteling van de waarheid in objectivistische waarheidstheorieën

Het laatste bezwaar dat ik tegen de zgn. objectivistische waarheidstheorieën wil noemen is, dat zij de waarheid ont-wortelen. Dat geldt zowel voor de praktische waarheid in ons dagelijks verkeer in de samenleving, alsook voor de theoretische waarheid op wetenschappelijk terrein.

Met die ont-worteling bedoel ik dat de kennis-waarheid - men zou ook kunnen zeggen: de *juistheid* van een gedachte of uitspraak - niet meer in verband wordt gezien met de VOLHEID van de werkelijkheid en van de waarheid *in-Christus*. De Schrift openbaart ons dat alle dingen (Grieks: ta panta, d.w.z. in hun bijzonderheid en in hun samenhang en totaliteit) geschapen zijn, niet alleen „door”, maar met nadruk ook „in” Christus (Col. 1:16). Ontworteling wil in dit verband zeggen dat de logische (analytische) juistheid tegenover en naast de religieuze volheid der waarheid op zichzelf gesteld wordt, daarmee ook religieus geneutraliseerd. Men zegt dan bijv. „twee maal twee is vier”. Dat is een ‘objectieve waarheid’, ongeacht wat men aan religieuze, filosofische of psychologische beschouwingen er kunstmatig, menselijk-subjectief eventueel nog aan vast *knoopt*. Van nature zit dat er ‘objectief’ niet in of aan vast; twee maal twee is vier en dat is een objectieve, op zichzelf staande waarheid”.

Stop even, zouden we hier willen zeggen. Dit verhaal *lijkt* waar, maar is het niet. Genoemde uitspraak en het inzicht dat er aan ten grondslag ligt, zijn als menselijke activiteiten niet alleen volledig menselijk, subjectief en aan de wet onderworpen, maar zij hebben tevens betrekking op dingen, planten, dieren en mensen *waaraan* men iets kan tellen. Die werkelijkheid heeft in zich en aan zich de (objectieve) *telbaarheid*. Zonder die subjectieve *telwerkzaamheid* en de betrokkenheid daarvan op de objectieve *telbaarheid* der dingen, zouden er geen *getallen* bestaan. Zij bestaan slechts in deze subject-objectrelatie. Alleen de getallenleer maakt ze daarvan theoretisch, niet werkelijk, *los*. Genoemde uitspraak dat twee maal twee vier is is daarom een abstracte, d.w.z. van de werkelijkheid afgetrokken, „deel-waarheid”. Deze „deel-waarheid” functioneert dus enerzijds in het geheel van het subjectieve menselijke leven, primair in het kenleven, maar anderszijds in het geheel van de werkelijkheid, nl. in haar betrokkenheid op de tel-

kerkelijk leven

baarheid aan de objectszijde der werkelijkheid. Dat maakt het ongeoorloofd om de uitspraak dat twee maal twee vier is, los te zien van de mens en van de totaliteit der werkelijkheid. Daarom is die uitspraak ook inderdaad niet in de volle zin des woords „waar”, wanneer zij bijv. fungeert in een subjectief levensgeheel, dat de mens of de menselijke rede beschouwt als slechts berustende op menselijke „afspraken”.

De objectivistische waarheidsidee miskent de religieuze verworteling van alle praktische en theoretische juistheid in Christus. De logisch-analytische juistheid in de menselijke kennis wordt losgemaakt van de Waarheid, van de volheid en vervulling van alle „deel-waarheden” in Christus, die De Waarheid is. Zulke zgn. deel-waarheden kunnen *als zodanig* slechts bestaan als min of meer abstracte waarheidsmomenten in een levensgeheel dat *als zodanig* niet „staat in de Waarheid” of niet „wandelt in de Waarheid”.

17.6 Het objectivisme en de Bijbel

Toegepast op de openbaringswaarheid van de Bijbel en op de daarop betrokken geloofswaarheden, kan men zeggen dat het gelovig verstaan van de Bijbel meestal wel beseft heeft dat de Bijbel geen verzameling is van losse, op zichzelf staande „waarheden”, maar dat zij innerlijk één geheel is, waarvan Christus het centrum en de volheid is. In Hem vallen werkelijkheid en waarheid samen, als in de wortel-eenheid der schepping (Col. 1:16). Hij is de Waarheid in eigen Persoon.

Elke wel of niet wijsgerig door-dachte waarheidstheorie die zgn. objectieve waarheden poneert los van deze Bron van alle werkelijkheid en waarheid in Christus, manifesteert daarmee een waarheids- en werkelijkheidsvisie die niet slechts objectivistisch is, maar - nog erger - *functionalistisch*, abstract-fragmentarisch, *ont-worteld*. Daarmee is de waarheid tevens in religieuze zin geneutraliseerd gedacht, hetgeen in de gangbare wetenschapsopvattingen een onaantastbaar dogma schijnt te zijn. Daartegenover heeft Dooyeweerd gelukkig met woord *en daad* het volgende getuigenis gegeven: „Onze filosofie waagt het de ‘ergernis

pastorale notities

HEMELS BROOD

Over de eerste ds. W. H. Gispen had ik het vorige week al.

Jarenlang hebben de mensen genoten van zijn „Brieven aan een vriend in Jeruzalem”, die je wekelijks in „De Bazuin” vinden kon. Maar ze konden zich niet voorstellen, hoeveel er vastzat aan het schrijven van zo’n artikel. In zijn zwanezang heeft Gispen het erover in de laatste week van 1899. Ik geef zijn betoogje in mijn woorden weer. Hij legt een verbinding met de preken. Menigeen die een preek hoort, denkt: Zo had ik het ook wel gekund. Of: Ik had het nog beter gedaan.

Gispen denkt dan aan het „manna”, het hemels brood. Dat moest eerst worden ingezameld, daarna bereid.

Er was werk aan te doen en er was tijd voor nodig. Ook een zekere rust. Zo is het met het maken van preken, wil Gispen zeggen. De gemeente wil elke Zondag hemels brood en het moet niet alleen goed zijn, maar ook nog smakelijk. Ze is er niet tevreden mee, als ’t heet uit de oven op tafel gezet wordt, nee, het moet nog gaar zijn ook. Maar dan is ’t wel nodig, dat de prediker de tijd krijgt om te verzamelen en de nodige rust om z’n inspiratie op te doen en om dan tenslotte een ontwerp uit te voeren. Gispen zegt: „Dan moet de gemeente niet eisen dat hij de gehele week kopje-onder doet in de gemeente met onnodige bezoeken, vergaderingen en verenigingen, want dan wordt het niet veel goeds op de Zondag”. Overigens vermoed ik, dat het niet altijd de gemeente is, die veeleisend is wat de werktijd betreft van de dominee, maar dat hijzelf teveel overhoop haalt. Voor ons geldt een variant op ’t oude rijmpje: „Spreek wat gaar is”.

A. H. Algra, Sliedrecht

van het Kruis van Christus’ als hoeksteen ook van de kennistheorie te aanvaarden. En ze aanvaardt daarmee ook het kruis van de aanstoot, van de miskenning en van de dogmatische *verwerping*” (WdW II, 494 = NC II, 562).

18. De zgn. subjectieve waarheid

18.1 Een andere mogelijkheid?

Na de paragraaf over „objectieve waarheid” (10) vervolgt het rapport met een paragraaf over „subjectieve waarheid”. Daarvan zijn de eerste woorden waard om op te merken: „Er is ook een tegengestelde opvatting mogelijk...”.

We volstaan met de kritische vraag of „mogelijk” hier bedoeld is als mogelijke waarheid, dan wel als constatering van een (ander) feit. Bij welwillende interpretatie zullen we deze woorden mogen verstaan als: er bestaat in feite ook een tegengestelde, eveneens onjuiste, opvatting.

Dit is geen muggenzifterij of vallen over woorden. In de wijsbegeerte en in de (vakwetenschappelijke) logica bestaan nl. diverse opvattingen inzake het begrip „mogelijkheid”. We kunnen daarop nu niet ingaan. Slechts één resultaat van christelijk-wijsgerig denken hierover zij meegedeeld. De begrippen mogelijkheid en onmogelijkheid hebben slechts zin als ze georiënteerd zijn naar de „wetszijde” van de werkelijkheid, omdat alleen dáárin de bestaans-mogelijkheid van het bestaande gelegen is. Bij de moderne subjectivistische denkgewoonten is het begrip mogelijkheid georiënteerd aan de subjectieve feitelijkheid alleen. Bij dat neutralistische en subjectivistische mogelijks-

begrip is inderdaad „alles mogelijk”, ook het werkelijk-onmogelijke dat buiten zijn bestaansmogelijkheid in de wetszijde valt. Maar we nemen gaarne aan dat het rapport het niet zo subjectivistisch bedoelt als het geformuleerd is.

18.2 Het eerste „voordeel” van een andere onware opvatting

Na een herinnering aan wat in ons vierde artikel (punt 12) over voor- en nadelen van onwaarheid is gezegd, gaan we nu de „subjectieve waarheids”-opvatting bespreken. Het rapport geeft daarvan deze karakteristiek: „Waarheid komt tot stand in moeizame arbeid”. Althans bij mensen, in onderscheiding van dieren. „Zonder menselijke geest, menselijke activiteit, geen waarheid” (11).

Erg helder kunnen we deze kenschetsing niet noemen. Al eerder zeiden we dat die menselijke activiteit (al dan niet in moeizame „worstelingen”) een pure vanzelfsprekendheid is. Het hele begrip waarheid is slechts zinvol in betrokkenheid op de menselijke activiteit in kennen en spreken, nl. als resultaat van die activiteit. De metafysische, scholastieke idee van een werkelijkheid als van de mens afgescheiden, „op-zich” staande „objectieve” zijns-waarheid, is een wijsgerig onware idee.

Niet veel beter is de volgende karakterisering van het „subjectieve” (bedoeld is: subjectivistische) waarheidsbegrip: „... omdat waarheid hier niet in de standen van zaken (objecten), maar in de werkzaamheid van de mens (het subject) gezocht wordt” (t.a.p.). Deze goed bedoelde typering is daarom zo on-

helder uitgevallen, omdat zij slechts mogelijk was door gebruik te maken van een scheiding tussen subject en object, die een paar bladzijden verder als onjuist, als onwaar, wordt afgewezen. Maakt men zelf wel ernst met die afwijzing? Wie dat doet kan toch niet op deze wijze het subjectivistische waarheidsbegrip op rake wijze typeren? Als „waarheid” (m.i. terecht) als relationeel wordt voorgesteld, waar blijft dan het „voordeel” van een opvatting die geen waarheidsrelatie kent? Althans geen andere dan die tussen de spin en het door hem uit zichzelf voortgebrachte spinnenweb? Kan de mens die zelf de waarheid meent te scheppen, nog zinvol het woord waarheid hanteren? Vallen in het subjectivisme dat het rapport voor ogen staat, waarheid en werkelijkheid niet volledig samen, zodat het geen zin meer heeft beide te onderscheiden? Men denke bv. aan de uitspraak van de bekende neokantiaan Cohen: „Slechts het denken kan datgene voortbrengen wat als zijn mag gelden” (gecteerd bij Dooyeweerd, NC 1, 10, noot).

We concluderen: het subjectivistische waarheidsbegrip, omschreven met de bewoordingen van het rapport, heft zichzelf op. Van de „voordelen” ervan blijft niets over. Zelfs als er de vanzelfsprekende activiteit die in alle denken of spreken van waarheid voorondersteld is, mee bedoeld wordt, dan kan die nòch tegenover het „objectieve waarheidsbegrip” gesteld worden dat gedacht wordt de waarheid (slechts) „op te rapen”, nòch kan die activiteit beperkt worden tot de sfeer der wetenschappelijke waarheid die inderdaad als regel „moeizaam aan het licht gebracht moet worden” in een „totale inzet van de mens”.

18.3 Het tweede „voordeel”: de totale inzet

Deze bewering inzake de „totale inzet” die vereist zou zijn bij het verwerven van waarheidskennis, is slechts een filosofische juistheid. In het praktisch spraakgebruik daarentegen klinkt zij minstens overdreven. Wijsgerig is het waar, en ook belangrijk om te constateren dat het verstandelijk kennen in werkelijkheid *nooit* „op zich”, laat staan geïsoleerd zich voltrekt, los van zintuiglijke activiteit, los van allerlei waarderingen, los van herinnering en verwachting, los van belangen. Echter, het is onjuist te menen dat

dit een „voordeel” van, of „waarheidsmoment” in het subjectivistische waarheidsbegrip is. Daarin is dat juist niet het geval, omdat daarin de subjectieve activiteit juist wel geabstraheerd en geïsoleerd is tot het verzelfstandige, „pure (en dus theoretisch slechts gefantaseerde) „Denken”. Vgl. het hierboven gegeven citaat van Cohen. Dat is ook één van de hoofdkenmerken van de subjectivistische kennistheorieën! De „totale inzet” is daarin onbekend, omdat men „Het Denken” heeft los gemaakt van de „totale mens”!

Zo blijft er van dat door het rapport geponeerde „tweede voordeel” (de totale inzet van de mens) niets over dan hoogstens de vanzelfsprekendheid dat er in alle kennen en spreken van de waarheid een levend, d.i. actief mens erkend behoort te worden. Deze „totale inzet” is één van de antropologische uitgangspunten van een christelijke kennistheorie, zoals ons hierboven in punt 17.5 reeds gebleken is.

18.4 Wat is het „nadeel” van het subjectivistische waarheidsbegrip?

Terecht zegt het rapport dat bij het subjectivistische waarheidsbegrip de mens beslist en projecteert. In de theorie van een dergelijk waarheidsbegrip *ontbreekt* „het richtsnoer van buiten de mens, het ‘tegenover’” (11).

Het *schijnt* misschien woordenzijterij te zijn, als we hier attenderen op het dubieuze spraakgebruik van „buiten” en „tegenover”. Het geciteerde zinsdeel kan heus wel goed geïnterpreteerd worden. Maar dat het o.i. desondanks *niet goed* functioneert, komt vanwege het geheel van de gedachtengang in dit hoofdstuk, waarin immers beweerd wordt dat de ware stand van zaken deze is, dat er geen objecten buiten en tegenover de subjecten staan, maar dat zij „inéén schuiven”. Als dat zo is (we zijn aan dat punt nog niet toe), dan is het niet zo helder om de „nadelen” van een terecht afgewezen waarheidsbegrip met behulp van deze opposities te schetsen. Wat dan zou „ontbreken” en daarom dat waarheidsbegrip *onjuist* maakt, zou dan een „buiten” en een „tegenover” zijn, waarvan even later beweerd wordt dat het juist niet buiten en tegenover het subject staat, maar daarmee in één geschoven is.

(wordt vervolgd)

Lied 110 Dit Lied is een tot een viertal coupletten gereduceerd oud gezang van 67 coupletten (oorspronkelijk 83), zoals het als gezang 46 voorkomt in de bundel Evangelische Gezangen van de Ned. Herv. Kerk van 1806. Het Lied vertoont - mogelijk als gevolg van de selectie (nl. de coupletten 48, 56, 58 en 63) - weinig onderling verband. De uit de 16e eeuw stammende melodie is mooi en niet moeilijk. De vraag is gesteld of de samenhang van woord en toon bij dit lied wel evenwichtig getroffen is (Comp. 93).

Tekst: 3; melodie: 3

Lied 111 Bij dit Lied is het verband met de aangegeven tekst (Openb. 19: 1-5) niet steeds duidelijk. „Het geeft nogal vrij het „oordeel over de grote hoer” weer” (Comp. 323). Daarbij vergt strofe 3 in ’t bijzonder nogal wat uitleg en overweging om de zin ervan te kunnen vatten. „Een offer dat Hem zwijgend eert boven begrip en rede” is niet direct klare taal.

Dit lied lijkt ons niet een duidelijke aanwinst voor de kerkzang. Dit laatste geldt o.i. ook voor de melodie.

Tekst: 2; melodie: 2

Lied 112 Ook van dit Lied geldt dat de relatie met het aangegeven bijbelgedeelte maar zeer betrekkelijk is. Daarbij vallen enkele strofen (6 t/m 9) wat stijl en inhoud betreft wel wat uit de toon: „Hij is de overgave, Hij wil geschonken zijn. Hij is de wijn, de zoete, die nimmermeer verschaalt (strofen 7 en 8). En waarop slaat de 3e regel van strofe 5: „Vergeeten zijn de dromen”? De melodie is weinig-zeggend, al geeft het Compendium dan ook een zeer uitvoerige toelichting (Comp. 325).

Tekst: 2; melodie: 1

Lied 113 De dichter noemt dit Lied „een Lied over het Laatste Oordeel - het oordeel dat bevrijdt - naar Openbaring 20; 11 tot 21: 4” (Comp. 327). Bij nadere beschouwing blijken diverse elementen uit dit bijbelgedeelte te ontbreken. Zo is er b.v. geen plaats gegeven aan de veroordeling (20: 15), terwijl het feit dat God bij de mensen woont in het nieuwe Jeruzalem (21: 4) geheel ontbreekt.

Voorts moet als bezwaar worden genoemd dat de tekst hier en daar nogal een vervlakking vertoont: er is niet „opnieuw een wereld” (strofe 4), maar een nieuwe wereld. Op deze wijze wordt het slot van deze strofe vrij sterk horizontalistisch gekleurd. De eerste verzen van Hoofdstuk 21 komen dan ook onvoldoende tot hun recht.

De melodie komt ons niet erg geslaagd voor.

Tekst: 1; melodie: 1

Lied 114 Dit Lied is belangrijk beter van inhoud dan het voorgaande. „In het lied over de nieuwe hemel en de nieuwe aarde volgde ik de bijbeltekst van Hoofdstuk 21, de eerste vijf verzen, maar breidde die tekst uit enerzijds en bekortte hen anderzijds”, aldus de verantwoording van de dichter (Comp. 328). De weergave van dit visioen van de nieuwe hemel en de nieuwe aarde, waar God bij de mensen woont, komt behoorlijk tot haar recht.

De melodie past uitstekend bij dit kerklied.

Tekst: 3; melodie: 3

Lied 115 „Zoals het vorige Lied een vertolking was van het eerste viertal verzen van Openb. 21, zo wil dit een vertolking van het tweede viertal verzen zijn. Met dien verstande dat het achtste vers zich moeilijk zingen laat. Het is dan ook maar terloops aangegeven in de vierde strofe” (Comp. 328). In grote lijnen gezien voldoet het lied aan deze opzet. Toch zijn er wel enkele zwakke punten aanwijsbaar: zo had strofe 2 in aansluiting aan strofe 1 - en aan de tekst - wellicht beter in de 1e persoon kunnen zijn gesteld. De eerste regels van strofe 4 zijn zwak van vorm en inhoud: „Ik zal hem een God zijn en hij zal Mij een zoon zijn” (vers 7) wordt als volgt weergegeven: „God zal hun Vader wezen en zij der waarheid kind”.

De buitengewoon fraaie volksliedmelodie dateert uit de 16e eeuw en betekent een aanwinst voor het Nederlandse kerkliedrepertoire.

Tekst: 3; melodie: 3

LITURGISCHE WERKGROEP EINDHOVEN

Het Liedboek

Lied 109 In dit Lied zijn naast de elementen uit het aangegeven Schriftwoord (Openb. 7: 9-17) ook enkele opgenomen uit andere gedeelten van het boek Openbaring, zoals b.v. de glazen zee en de overwinning op satan. Daardoor wint het beeld van het nieuwe vrederijk voor hen die, komend uit de verdrukking, hun klederen gewassen hebben in het bloed van het Lam nog aan diepte wat vorm en inhoud betreft. De melodie past zeer goed bij de tekst als uiting geven aan en vertolking van de overwinning.

Tekst: 3; melodie: 3

A. t.a.v. de tekst der liederen:

- het cijfer 1 bij niet voluit Schriftuurlijke tekst, b.v. vanwege het humanistisch karakter of door een sterk piëtistische inslag;
- het cijfer 2 bij een weliswaar Schriftuurlijke, maar niet direct begrijpelijke, en aanspreekbare tekst;
- het cijfer 3 als de tekst volkomen Schriftuurlijk en zonder meer verstaanbaar is.

B. t.a.v. de melodie der liederen:

- het cijfer 1 voor een niet-aanvaardbare melodie;
- het cijfer 2 voor een onbekende melodie die na enige oefening, eventueel met behulp van een koor, door de gemeente wel te zingen is en voorts ook voor een melodie die niet bepaald tot „de beste” behoort;
- het cijfer 3 voor „een goede” melodie, geschikt voor de gemeentezang.

D. W. L. Milo / Dalmally

Menselijk leven

n.a.v. Hans Bouma
„Portret van Albert Schweitzer”,
Voorhoeve, Den Haag 1981

Over de persoon en het werk van prof. dr. Albert Schweitzer zijn verscheidene boeken geschreven. Nu is daar een gedichtenbundel aan toegevoegd. Ds. Bouma is vooraf naar Lambarene gereisd om de omgeving te ondergaan, het werkklimaat te voelen en de sfeer te proeven, waarin Schweitzer heeft geleefd en gewerkt.

Lambarene, een plaatsje van 4000 inwoners aan de benedenloop van de Ogowerivier in de huidige staat Gabon (West-Afrika), is door dr. Schweitzer's ziekenhuis wereldvermaard geworden. Het ligt ongeveer op de evenaar, is berucht om zijn vochtige hitte en zijn tropische ziekten: malaria, slaapziekte, lepra en dysenterie. Sedert Schweitzer daarmee in 1905 contact kreeg, is hij bezielt geweest van het ideaal: zijn leven, kennis en naastenliefde in te zetten voor een praktische „ontwikkelingshulp” aan een doodarm gebied.

Schweitzer was meer dan arts. Geboren Elzasser (1875) was hij al theoloog en wijsgeer, voor hij - ten behoeve van Afrika - medicijnen ging studeren. In 1899 hulppredikant te Straatsburg, was hij er drie jaar later al privaatdocent voor het nieuwe testament. Hij specialiseerde zijn theologische studie op het leven van onze Heere Jezus Christus op aarde. Hij gaf onder meer „een konsekvent-eschatologische verklaring van de evangeliën en van de paulinische prediking; zijn aanwijzingen hebben een omwenteling in de uitlegging van het nieuwe testament gebracht”¹⁾. Als filosoof accentueerde Schweitzer „eerbied voor het leven als de hoogste norm voor de ethiek; nader: goed is leven te behouden, te bevorderen, tot hoogste ont-plooiing te brengen; slecht is leven te vernietigen, te schenden en tegen te houden”²⁾. Daarnaast gaf hij als amateur-musicoloog reeds in 1908 zijn analytisch standaardwerk over J. S. Bach uit.

Het gedichten-boekje van Hans Bouma ademt Lambarene. Naast tientallen goede foto's van Erica Anderson staan tientallen korte meditatieve gedichten van Bouma. Samen geven zij een uitstekend beeld van de doelbewuste Elzasser, die zijn vele talenten en zijn lange leven schonk aan de lijdende zwarte medemens - en die daarin op onze tijd vooruitgreep, er een lichtend voorbeeld aan gaf. De geleerde, die een eervol en comfortabel leven aan de zijde van zijn echtgenote had kunnen hebben; die verschillende leerstoelen in Europa en daarbuiten had kunnen bezetten, zag zijn levenstaak in de hel van Lambarene liggen.

De reis van de dichter is niet tevergeefs geweest: Bouma brengt ons de persoon van Schweitzer zeer veel nader. Daarin doet hij uitnemend werk, want Schweitzer mag nimmer vergeten worden. Bouma draagt het bundeltje op aan iemand, die Schweitzer persoonlijk zo graag gekend had. Daarmee is het boekje aan u en mij opgedragen, waarvoor dank aan de schrijver. Want al ben ik eenmaal in mijn leven in persoonlijk contact met Schweitzer geweest - daarmee kende ik hem nog bij lange niet.

Is er dus van dit „portret van Albert Schweitzer” zeer veel goeds te zeggen, dat neemt niet weg dat ik meer dan eens geschrokken ben. Soms vroeg ik me af: herken ik deze trek inderdaad als een grondtrek in dat dierbare gezicht? Is deze gedachte, die ik bij Bouma lees, werkelijk eerder op me af gekomen? Het is mogelijk, dat mijn kennis van Schweitzer tot nu toe eenzijdig of onvolledig was; het is ook mogelijk, dat Bouma enige zaken accentueert, die een onjuist beeld veroorzaken. Laat me dit verantwoord, ten behoeve van Schweitzer.

Volgens Bouma speelden bij Schweitzer met name de *menselijkheid* en het *leven* de hoogste rollen. Het leven in tegenstelling tot de roekeloze verkwisting en de moorddadige vervuiling van Gods schepping in deze eeuw; de menselijkheid gezien als een rentmeesterschap over dier en plant, over de ganse schepping. Deze twee symfonische thema's passen natuurlijk uitstekend in de filosofie van Bouma, die een aantal werkjes ten behoeve van het natuurbehoud op zijn naam heeft staan. Voor mij is echter de vraag: kunnen we Schweitzer de leuzen in de mond leggen, die pas in de tijd van landbouwvergiften en bio-industrie zijn opgekomen?

„Met hoofd en hart dacht Schweitzer zo compleet als maar menselijk is”, zegt Bouma. En dat menselijke noemt hij nader: „de moed om eenzaam te zijn”, „te doen wat hij doen moest”. Want „je bent mens of niet” - maar Schweitzer was een „uitzonderlijk menselijk mens” - „geen heilige, geen messias”³⁾. Daargelaten dat Schweitzer als mens Gods wel degelijk een geroepen heilige was naar Bijbelse spraak, klinkt deze tekening niet kwaad. Maar wel mis ik er de Bijbelse nuchterheid in, die spreekt over een in Adam gevallen mens, die in het geloof met Christus kan opstaan tot een nieuwgeboren mens. Uit de dichtbundel is Schweitzer's geloof in Christus moeilijk te proeven. Daardoor is het portret eerder voor zijn humanistische vrienden aanvaardbaar geworden dan voor zijn christenbroeders.

Die menselijkheid van Schweitzer komt vooral bij het beleven van het „leven”, zegt Bouma. Hippocrates leerde onze artsen: het leven van mensen tot elke prijs te behouden. En Hippocrates was een heiden. Maar Bouma breidt dat „leven” uit tot het leven van plant en dier. En de onbegrensde eerbied voor het leven laat geen ruimte voor de God van het leven, vrees ik. Zo ken ik Schweitzer niet. Bouma trekt de konsekwentie door tot Schweitzer's kat, die door Albert „mateloos werd bemind”⁴⁾. En hij schrijft bij een foto van vijftig zwarten en twee ooievaars: dat Schweitzer hun als Adam namen gaf. Dat gaat te ver. De Bijbelse Adam heerste over dieren; zo over negers te schrijven lijkt op discriminatie van menselijke wezens.

Uiteraard lopen die konsekwenties uit op conflicten. „Leven gaat ten koste van leven” en „de natuur is even gruwelijk als prachtig”; want „ons leven loopt elk ander leven onder de voet”⁵⁾. De „dodelijke strijd om het bestaan” zou ook Schweitzer tot „lijden en onvrede” hebben gebracht, meent Bouma.

Liefde tot dieren en planten - uitmuntend. Maar Schweitzer was er nu ook de man niet naar om geen vlieg kwaad te doen. Integendeel. Hij bestreed uit alle macht de tsetsevlug en de malariamug, de schadelijk geachte bacterie en de ongewenste microbe. Hij had om zijn bed een klamboe en wapende zich tegen muskieten. Hij aanvaardde dit compromis, zonder daarvan wakker te liggen.

Want liefde tot de medemens, de naar Gods beeld geschapen medemens, is van een andere orde dan ons rentmeesterschap over dieren, planten, vliegen, muggen en microben. De denkende mens moet prioriteiten stellen en belangen afwegen, wil dit leven dragelijk blijven. Als „alle vlees ons tot spijs” mag dienen, mogen wij alle vlees niet gelijk stellen, zeker niet gelijk aan mensenvlees. En een „huiverende eerbied voor het geheim dat leven heet”, een „wereld waar ik grenzeloos verantwoordelijk voor ben”, een natuurbehoud dat slechts is „aflossen van een fractie van onze onmetelijke schuld”⁶⁾ - die termen gaan me net even te ver, zelfs van een dichter. Beter is „een ethiek, die ook dieren omvat”⁷⁾. Want de rechtvaardige kent het leven van zijn beesten.

o-o

Dat overigens de moderne bio-industrie, welke Schweitzer niet gekend heeft, een „minachting van het leven” zou inhouden, een „dieptepunt van een cultuur” zou uitdrukken⁸⁾, wil er bij mij bepaald niet in. Het is zonneklaar, dat de schrijvers en naschrijvers van zulke kreten de bio-industrie nimmer van nabij hebben gevolgd. Ook de retorische vraag: waar is uw Lambarene? is niet reëel. Het is toch niet ons aller taak naar een Lambarene te zoeken? Wel om, ter plaatse waar God ons huis en onze taak heeft gesteld, God lief te hebben boven vader, moeder, zoon, dochter, vaderland en vrouw.

Zou een dichter dus gevaar lopen, door idealisering Schweitzer onrecht te doen - wanneer hij ons duidelijk maakt dat diens zelfverloochening de zin van ons aller bestaan is, dan herstelt hij alle contacten. „Leef niet voor jezelf, dan is je leven niet tevergeefs”. En vind geen rust in je goede geweten, want „dat goede geweten is een uitvinding van de duivel”⁹⁾. Schweitzer bevestigt ons in het beste dat we bezitten: „ons vermogen om lief te hebben en offers te brengen”¹⁰⁾. Prachtig!

¹⁾ dr Herm. Ridderbos in Kok's Chr. Enc.; ²⁾ dr. G. Sevenster (W. Pr.); ³⁾ pag. 85, 19, 7, omslag, 91; ⁴⁾ pag. 15, 37; ⁵⁾ pag. 55, 73; ⁶⁾ pag. 27, 55; ⁷⁾ pag. 29 en Spr. 12: 10; ⁸⁾ pag. 67; ⁹⁾ pag. 35, 65; ¹⁰⁾ pag. 95.

Een „dichter” over God

door Theo v. Driel - Vaassen

Naar aanleiding van de artikelenreeks over dichters wil ik dit keer uw aandacht vragen voor een amateur-dichter: de heer M. Martinus uit Arnhem.

Vorig jaar werkte ik enkele maanden op „Het Dorp” als vakantie-hulp, dit jaar doet mijn vrouw dat enkele weken. Het is een vreugde om met gehandicapten om te gaan, vooral de gelovigen onder hen zijn vol vertrouwen in God. Eén van hen is M. Martinus (zeg maar René) uit de Enkweg. Eén dezer dagen zocht ik hem op om hem zomaar eens wat te vragen over zijn leven.

René werd geboren op 2 juni 1942 te Oosterhout als zoon van een opzichter bij de N.V. Grondmij. Hij is vanaf zijn geboorte gehandicapt, omdat hij geboren werd met een open rug. Inmiddels is hij al bijna 20 jaar met dichten bezig.

Kun je vertellen waarom je met dichten begonnen bent?

„Ik zat op school van de Johanna-stichting. Daar zat ik al elf jaar en ik zat vreselijk te tobben met wiskunde. Na al zolang getobd te hebben zei de leraar: „René, je hebt zoveel dingen waarin je uit kunt blinken, ga je daarin bekwamen!” Zo is het begonnen. Nu hoef ik niet meer zo nodig wiskunde te kennen. Dichten ligt mij en dat kan ik.

Welke dingen gaven je een stimulans daarin?

Heel veel mensen in Het Dorp voelden zich erdoor aangesproken. Ik woon hier als sinds 1968. Zo heeft dus ook het leven in Het Dorp zijn positieve kanten.

Je gedichten zijn duidelijk op geloof gericht, waarom eigenlijk?

’t Is mijn grote bewondering voor alles wat leeft en bloeit en ik geloof pertinent niet in toeval. Ik geloof zeer zeker dat Gods hand er alles mee te maken heeft. Iets kan niet toevallig ontstaan zijn.

Hoe ervaar je god in je eigen leven?

Ik heb werkelijk lief en leed meegemaakt. Ik ben 7 jaar en 2 maanden getrouwd geweest, toen is mijn vrouw overleden na een ernstige ziekte. Ook tijdens mijn huwelijk heb ik lief en leed meegemaakt. Toen we zelfs wilden scheiden en ik mijn trouwbelofte in herinnering kreeg, wist ik zeker: „dit huwelijk kan niet kapot”. Ook daar heb ik duidelijk Gods hand in ervaren en zijn leiding. Tijdens nare tijden was Hij ook bij mij.

Vind je het niet moeilijk als gehandicapte te geloven?

Nee, juist daardoor word ik tot God getrokken. Vaak heb ik de gang naar de operatiezaal gemaakt en toch Zijn hand mogen ervaren. Ook hierin was er geen toevalligheid.

Je hebt wat uitgeverijen benaderd. Waarom wil je in de publiciteit komen?

Om door te geven wat mezelf bezielde, waar ik zo vol van ben, daar wil ik van getuigen. Ik zeg vaak: mijn naam hoeft er niet door groot te worden, maar ik wil getuigen van mijn geloof in God. De éne keer brandt het vlammetje sterker dan de andere keer. Maar dat is menselijk. Soms denk je dat God niet zo dichtbij is, maar dat komt omdat we te snel antwoord van Hem willen hebben op onze vragen.

Je spreekt over die moeilijkheden en een soms wat zwakker vlammetje. Dat is in al je gedichten duidelijk te zien, zoals „Het Scheepje”.

Ja, dit gedicht ontstond in 1974 toen het zeer moeilijk ging met mijn vrouw. Als iets moeilijk wordt, krijg je de kracht om het te verwoorden. Dit heb ik ook voorgedragen in de aula bij de crematie van mijn vrouw. Je moet eigenlijk die Stuurman aan boord hebben, anders lukt het niet.

Ja, dat vond ik ook, toen ik bij René wegging. Wat mogen we dan blij zijn dat ook gehandicapten die Stuurman aan boord kunnen hebben, ook in hun vaak moeilijke leven. Wat een troost ook voor ons dat de Heer het stuur in handen wil houden! Voelt u zich ook zo opgebouwd door deze gedichten?

U kunt René schrijven om meer gedichten. Zijn adres is:

H. Martinus, Enkweg 2, Het Dorp, Arnhem.

HET SCHEEPJE

*Vaar ik met mijn wankel scheepje;
Op die grote, wijde zee!
Wilt U dan mijn stuurman wezen?
Vaar als het kan, toch met mij mee!!!*

*Ben ik omringd door wilde golven,
Is mijn kompas ook stuk gegaan;
Voor ik word door de vloed bedolven,
Komt U op de brug maar staan!!!*

*Beukt de storm mijn scheepje vele keren;
Ben ik ver van 't veilig huis vandaan!
Helpt U mij dan met navigeren.
Dan kan mijn scheepje verder gaan!*

*Dreigt mijn schip dan eens te stranden;
Ben ik nog ver van het veilige huis.
Neemt U het stuur maar in Uw handen,
Dan kom ik met mijn scheepje veilig thuis!!*

M. Martinus

MIJN BAGAGE

*Ik denk zo vaak, wat zal ik U eens geven?
Waarmee maak ik U nog een beetje blij?
Misschien, een heel klein stukje, van mijn leven;
Wellicht is er voor U nog wel een partje bij!*

*Voorzichtig, dan maak ik mijn koffer open;
En kijk, of ik voor U wat vinden kan.
Zal er iets zijn, waarop U nog kunt hopen?
Ik til het deksel op, hoop er het beste van.*

*Zie Heer, de scherven van m'n leven!!
Ik maakte er zo bitter weinig van;
Toch wil ik ze U in alle ootmoed geven;
Ik denk, dat U het toch wel helen kan.*

*Kijk nu maar in mijn koffer, Heer;
En zie, de vele, vele stukken!!!
Het is alles, wat ik trachtte Heer;
Maar, wat toch weer niet wou lukken!!!*

M. Martinus

Persschouw

Centraal bekeken

In de zeldzame gevallen dat de buitenlandse pers de schijnwerper op Nederland laat vallen, wordt ons volk ethische gezindheid toegedicht. Ik sta daarvan altijd weer te kijken. Die ethische gezindheid kan ik maar al te vaak in geen velden of wegen bespeuren. Tegenwoordig doe je er verstandig aan om in grotere gemeenten je fiets aan onroerend goed vast te verankeren. Anders ben je dat ding gegarandeerd kwijt. Houd ook je wasgoed aan de lijn in de gaten en haal het bij het invallen van de schemering in huis, droog of niet. Giropasje en betaalkaarten zijn eveneens roversgoed. Een slot op je benzinetank verdient aanbeveling. Dan zijn er straten en pleinen in Nederland die men na 10.00 uur in de avond beslist moet mijden, als men het vege lijf wil redden. Belasting-inspecties klagen steen en been over vergeetachtigheid op het aangifteformulier. Brutaliteit en onhebbelijkheid in het verkeer zijn vaste prik. De mensen van het openbaar vervoer kunnen krasse verhalen vertellen over vernielingen in trein, tram en bus, op stations en inabri's. Van die ethische gezindheid in Nederland heb ik geen hoge muts op. Maar wat wil men ook? We hebben tweemaal tien jaar achter de rug waarin we elkaar hebben aangepaard dat al die oude geboden van de Sinaï religieuze taboes zijn die de menselijke zelfsverdediging blokkeren. We hebben tegen elkaar gezegd dat we een nieuwe ethiek nodig hebben en ondertussen hebben we de oude al met de vuil-ophaaldienst meegegeven. Dan moeten er wel ongelukken gebeuren. En dan staat een overheid die er geen politiestaat van wil maken, er ook machteloos bij. Wij in de kerk doen er goed aan om op de oude christelijke deugden een beetje zeunig te zijn. Paulus heeft ze eens beschreven onder de rubriek „vruchten van de Geest”. Hij had het toen over liefde, blijdschap, vrede, lankmoedigheid, vriendelijkheid, goedheid, trouw, zachtmoedigheid en zelfbeheersing. Dat schreef hij in verband met het toebehoren aan Jezus Christus. Als tijdgenoten dan zeggen dat we een nieuwe mentaliteit broodnodig hebben, moet ik onmiddellijk aan die oude woorden van Paulus denken. Is het nou echt zo gek wat hij heeft geschreven?

(Uit het: „Centraal Weekblad”)

L. H. K.

De laatste zin van dit indringend en aktueel artikel van de hand van Ds. L. H. Kwast uit het Friese Kolum zouden we graag wat anders geformuleerd hebben gezien. We menen, dat de woordkeus eigenlijk niet past in het kader van een serieuze overweging van Paulus' apostolisch getuigenis. Verder willen wij erop wijzen, dat Paulus wel spreekt van de werken (meervoud) van het vlees, maar van de vrucht (enkelvoud) van de Geest. Zou het niet een aanduiding kunnen zijn, dat het eigenlijk hoofdzakelijk om de liefde gaat (die wordt in vers 22 van Galaten 5 immers het eerst genoemd) en dat waar die liefde woont God zegent met blijdschap, vrede, lankmoedigheid enz.?! Overigens stemmen we con amore in met de duidelijke visie van onze kollega!

O. Mooiweer

Naar het einde

In een van zijn boeken „Wacht op mij” beschrijft de bekende schrijver Nevil Shute het einde van de mensheid als gevolg van een atoomoorlog. Via een oorlog tussen Israël en de Arabieren raken de grote mogendheden met elkaar in strijd. Daarbij wordt gebruik gemaakt van kobaltbommen. Eerst wordt heel de noordelijke helft van de aarde besmet met radioactiviteit, waardoor alle levende wezens sterven. Daarop trekt de radioactiviteit zuidwaarts en brengt zo de dood over heel de aarde. Tenslotte komt als laatste land Australië aan de beurt. Melbourne is daar de laatste grote stad, waar mensen kunnen leven. Men weet echter, dat men nog maar enkele maanden en daarna nog enkele weken en tenslotte nog enkele dagen te leven heeft. Dan is men onherroepelijk ook aan de beurt en is het met de mensheid afgelopen.

Iedereen zal met radioactiviteit besmet worden en in een paar dagen volgt de dood. Wil men snel een pijnloos einde, dan staat een pil ter beschikking.

Leven met de dood voor ogen

Ondanks de wetenschap, dat binnen korte tijd een zekere dood zal volgen, werken en leven de mensen gewoon verder. Men spreekt en handelt alsof het leven niet zal ophouden. Men praat over de toekomst, terwijl men weet dat er geen toekomst meer zijn zal.

Sommigen trachten de angst voor de komende dood door drank weg te drukken, maar de chaos, waarvoor men gevreesd had, blijft uit. Zelfs de sportwedstrijden gaan gewoon door. Men aanvaardt vrij rustig, dat iedereen binnenkort zal sterven.

Het einde

En dan komt het einde. Het is afgelopen. De mensheid heeft opgehouden te bestaan. Alleen de konijnen zullen het nog een jaartje uithouden. Van God en godsdienst merk je in dit boek weinig. Een der hoofdpersonen gaat wel geregeld naar de kerk, maar we horen niet wat die kerkgang voor hem betekent.

Alleen op de laatste bladzijde, als een meisje als een der laatsten op het punt staat te sterven (zij heeft een pil met cognac geslikt) mompelt zij dronken het Onze Vader.

Zo zou men zich inderdaad het einde van de wereld zonder God kunnen indenken. De Bijbel laat echter een ander einde zien van deze aarde. Immers, bij de wederkomst van Christus zal dat wel zijn op een zwaar geteisterd, maar niet op een ontvolkte aarde.

Ons einde

Na het lezen van dit boek drong de vraag zich bij mij op: hoe zouden wij leven in een situatie als in dit boek beschreven?

Zouden wij ook maar gewoon door leven, alsof het leven geen einde kent? Misschien uit gewoonte nog naar de kerk gaan, zonder dat het ons iets doet? Maar verder niets bijzonders?

Het antwoord op deze vraag is niet zo moeilijk. Immers wij leven in een wereld, die niet zoveel verschilt met die welke Nevil Shute beschrijft. Wij weten, dat ook voor ons het einde de dood is. Misschien zal een atoomoorlog binnen enkele jaren heel ons land met alle bewoners wegvagen.

En als dat niet het geval is, dan komt de dood toch onherroepelijk. Voor de een is de dood vlakbij. Voor de ander wat verder weg. Misschien zal een enkele Opbouw-lezer nog 80 jaar te leven hebben, maar het einde is toch de dood.

Hoe leven wij?

Hoe leven wij in die situatie?

Eigenlijk toch weinig anders dan die mensen in Australië. We doen alsof het leven op aarde blijvend is. Een enkele keer bekruipt ons wat angst om het einde, als bv. vlak bij ons een opvallend sterfgeval plaats vindt. Een zenuwstillend middel kan dan geen kwaad.

En zelfs als die dood ons persoonlijk nader schijnt te komen, verandert ons leefpatroon meestal weinig.

En zo is het altijd geweest. Zo was het ten tijde van Noach. Zo zal het zijn op de jongste dag.

Altijd bereid

Maar we behoeven niet in angst en zorg te leven, omdat we eens zullen sterven? Zeker niet, wanneer we weten, dat we in leven en sterven het eigendom van Christus zijn.

Alleen maar, dat betekent niet, dat we de dood altijd maar veraf moeten schuiven en doen alsof deze er niet is.

De dood is een werkelijkheid. Het is een vijand, ja de laatste vijand.

Maar een vijand, die door Christus overwonnen is.

Hoe moeten we dan leven met die vijand in zicht?

We moeten wachten, bidden en ons erop voorbereiden, alsof de Heer morgen komt.

We moeten altijd bereid zijn. Maar we moeten ook bouwen, planten en werken op aarde alsof het nog 1000 jaar duurt.

Gelukkig, de dood behoeft ons geen angst meer aan te jagen. Immers Christus heeft alles voldaan.

J. Meulink - Enschede

Beroepingswerk

De gemeente van Breukelen heeft een beroep uitgebracht op kand. H. J. Zuidhof te Apeldoorn.

Ds. Bouma van Loosdrecht heeft bedankt voor het op hem uitgebracht beroep van Maassluis.

Adresen

Scriba Urk is nu: P. Roskam, De Reede 15, 8321 DE Urk, tel. 05277 - 1407.

Scriba Ede: B. de Vries, Warande 3, Ede, tel. 08380 - 3 12 59.

Scriba Emmeloord: J. Diederiks, Schorpioenstraat 27, 8303 ZS Emmeloord, tel. 05270 - 4878.

Apeldoorn

In tegenstelling tot het u doorgegeven bericht dat de gemeente van Apeldoorn naar een andere vergaderruimte ging, heeft men gemeld dat tot nader order nog in het huidige kerkgebouw, de Johanneskerk, wordt bijeengekomen.

Vrouwencontactdag te Kampen

Deze vind plaats op woensdag 23 september 1981 in de Nieuwe Kerk aan de Broederweg 34, aanvang 10.15 u. Wij hebben gemeend de Vrouwencontactdag, die tot nu toe elk jaar op een zaterdag plaats vond, dit jaar eens op een woensdag te moeten vaststellen, zodat ook de zusters die op zaterdag altijd verhinderd zijn (zakenvrouwen e.d.) deze dag kunnen meemaken.

Wij willen hierbij dan ook al onze zusters uitnodigen om op woensdag 23 september a.s. naar Kampen te komen en zo met elkaar een fijne dag te hebben.

Ds. J. C. Schaeffer uit Emmeloord hebben wij bereid gevonden die dag voor ons te komen spreken over het onderwerp „Toekomstverwachting”. Verder vermeldt het programma samenzang, orgelspel door Klaas Jan Mulder, declamatie, zangkoor e.d. Naar onze mening een erg aantrekkelijk programma. Het geheel staat onder orgelbegeleiding van Klaas Jan Mulder.

Toegangsbewijzen à f 5,— per persoon kunnen op 23 september a.s. aan de Nieuwe Kerk worden gekocht, dit om de portokosten zoveel mogelijk te drukken.

Er is gelegenheid om vóór 10.00 uur gratis een kopje koffie te drinken. Dat kan gebeuren:

in de Lemkerzaal aan de Broederstraat (verlengde van de Broederweg, naast de Broederkerk)

of in het Kerkelijk Gebouw aan de Broederweg (naast de Nieuwe Kerk). Zusters die minder goed ter been zijn, kunnen het beste gaan koffiedrinken in het Kerkelijk Gebouw.

In het blad Opbouw zal zo nu en dan een bericht omtrent de komende Vrouwencontactdag in Kampen worden opgenomen.

Wij willen u echter dringend verzoecken in uw plaatselijke kerkbodes al vast melding te maken van deze Vrouwencontactdag.

Zoals u weet: het is niet beslist noodzakelijk om lid van een vrouwenvereniging te zijn, wanneer men deze dag wil meemaken.

Hopelijk tot ziens D.V. op woensdag 23 september a.s. in Kampen.

Met vriendelijke zustergrout,

De voorbereidingscommissie
Vrouwencontactdag 1981
te Kampen

N.G.J.C.-startavond

Het Nederlands Gereformeerd Jongeren Contact gaat ook dit seizoen weer vol goede moed van start.

Wij hopen weer maandelijks, op de dinsdag het dichtst bij de 20e, bijeenkomsten te organiseren waar Ned. Gereformeerde jongeren elkaar kunnen ontmoeten, en zo vrienden en kennissen op kunnen doen. De kring is beslist niet alleen voor studenten, maar voor alle jongeren die in Amsterdam/Amstelveen werken, wonen en/of studeren.

In het bijzonder willen we mensen die dit seizoen nieuw zijn in Amsterdam, uitnodigen om te komen.

Op deze avonden wordt meestal eerst een onderwerp behandeld, waarna er gelegenheid is hierover door te praten en daarna anderszins gezellig bezig te zijn.

De eerste bijeenkomst zal zijn op dinsdag 22 september, zoals altijd in „Het Kruispunt”, 2e van der Helstraat 1a (Oud-Zuid, bij Ceintuurbaan en Sarphatipark), aanvang 20.00 uur. Ds. W. G. Rietkerk uit Utrecht zal dan spreken over „Moderne Theologie”.

Inlichtingen bij:

Mevr. H. de Jong, J. v. Eyckstraat 23, Amsterdam, tel. 020 - 731102;
Wilko Vos, Vossiusstraat 29, 1071 AG Amsterdam, tel. 020-723342;
Jan Marius Louwerse, F. Halsstr. 314, Amsterdam, tel. 020 - 712516.

VOCO

De VOCO (prot. chr. vereniging van ouders) houdt op maandagavond 7 september over dit thema een openbare vergadering in de bovenzaal van de Jeruzalemerkerk, Pomonaplein 47, halverwege de Laan v. Meerdervoort. Spreker: drs. P. D. Hofland, pedagoog en schooldekaan te Heemstede. Aanvang: 7.45 uur; boekentafel aanwezig.

Na de pauze kunnen naast vragen over het Christelijk karakter van onze scholen ook technisch-inhoudelijke vragen aan de orde komen. Christen-ouders en andere belangstellenden zijn van harte welkom.

Jaarlijkse Ontmoetingsdag Morgenland-Zending

Deze wordt DV gehouden zaterdag 19 september a.s. van 10.00—15.00 u. te Rhenen, in het congrescentrum van Ouwehands Dierenpark.

Het programma vermeldt o.a.:

- informatie over het werk van de Stichting voor Verbreiding van het Evangelie onder Moslims in Nederland, door drs J. Beukema;
- een film over de actuele situatie in Libanon;
- een toespraak door ds A. de Haan, sekretaris van de Raad voor de zending der Ned. Herv. Kerk, over „Mogelijkheden voor de verbreiding van het Evangelie in Egypte”;
- optreden van het Jeugdkoor „Spiritual Singers” uit Oosterbeek.

In de pauze is er gelegenheid, te genieten van een koffietafel (f 12,— per persoon).

Bij de deelname aan de ontmoetingsdag is inbegrepen de toegang tot het dierenpark. Niet-congresgangers (b.v. gezinsleden) kunnen tegen gereduceerde prijs - kollektief door ons betaald - het dierenpark bezichtigen. Rhenen is per bus en trein gemakkelijk bereikbaar. De afstand tussen het station en het congrescentrum is ongeveer 10 minuten.

Alle belangstellenden zijn van harte welkom.

Carmelo Onguene

Ds. Smit berichtte het volgende: Van de Spanje-commissie van de Kerk te Rijswijk (Z.-H.) die ook - om het wat zakelijk uit te drukken - de belangen van onze jonge broeder Carmelo Onguene behartigde, ontving ik het volgende voor publikatie geschikte en bestemde schrijven:

Nieuws over Carmelo Onguene

Soms gaan in het leven de dingen heel anders dan verwacht of gedacht. U weet nog wel: Carmelo deed in mei en juni van vorig jaar in Kiev zijn laatste examens en reisde toen naar Barcelona, waar hij met uw hulp en die van de gemeente van Ds. Ricardo Cerni nog twee semesters zou stude-

ren om zodoende in zijn studie van internationaal recht kennis te maken met de zienswijze van de westerse wereld. De universiteit van Barcelona werkte mee om deze studie mogelijk te maken.

In het najaar van vorig jaar maakte het Rode Kruis het hem en enkele lotgenoten mogelijk een bezoek te brengen aan hun land, Guinea Ecuatoriaal. De ons welbekende Ds. Manuel Eko Bikoro ontmoette Carmelo tijdens dit bezoek en schreef ons over deze ontmoeting, dat Carmelo met enthousiasme had gesproken over het vervolg van zijn studie in Barcelona. Enige tijd later, op een classisvergadering, vertelde een ouderling uit het plaatsje Malabo, dat Carmelo een betrekking als jurist had aanvaard bij het ministerie van Buitenlandse Zaken van zijn land!

Aangezien de postverbindingen nog zeer slecht zijn en brieven soms zes weken nodig hebben om ons te bereiken of eenvoudig niet aankomen, zijn wij nog zonder verdere bijzonderheden. Uiteraard hebben wij hem geschreven. Wij houden het er echter op, dat Carmelo de lust niet heeft kunnen weerstaan om nu al in dienst van zijn land te treden!

Er is nog geld voor Carmelo's studie in Barcelona bijeengebracht, dat door deze gang van zaken ongebruikt blijft. Met vrijmoedigheid stellen wij u voor dit te gebruiken ten behoeve van het drukken van een Gezangboekje voor de Gereformeerde Kerk in Guinea Ecuatoriaal. De broeders hebben bij monde van Ds. Eko Bikoro daarom gevraagd. Dictator Macias had gedurende zijn regeerperiode bijbels, boeken en ook gezangboekjes zoveel mogelijk laten vernietigen! Vandaar dat wij veel bijbels en boeken zenden naar dit kleine land, waar veel christenen wonen die weer enigermate in vrijheid kunnen leven, zij het ook in grote armoede.

Het bedoelde Gezangboekje is gesteld in de taal die in Guinea Ecuatoriaal door het merendeel van de stammen gesproken wordt. Er is f 6.500,— voor nodig. Een zeer met ons Spanje-werk meelevende broeder zegde enkele duizenden guldens toe voor dit doel. Deze gift, samengevoegd met het restant geld voor Carmelo, maakt het drukken en verzenden mogelijk. Zodoende zouden uw giften, voor wat het saldo betreft, goed besteed zijn.

De Spanje-commissie
Rijswijk (Z.-H.)

—*—

Even heb ik overwogen dit stukje te voorzien van de titel „Bedelaar in schaamrood”. U begrijpt hoe ik me voel! Ik vind het bij wijze van uitzondering nu eens nuttig u te kunnen zeggen dat ik aan de aktie voor Carmelo daadwerkelijk heb meegedaan. Ik sta dus niet maar „boven” u, welwillende lezer en gever, maar ook náást u. Ik heb de aktie niet alleen maar geleid maar ook geléden. Toch blijft het bijzonder naar u over een mislukking te moeten rapporteren! Toch hebt u de hier genoemde titel boven dit stukje niet aangetroffen. Ik zou daarmee immers alle aandacht, zij het ook in negatieve zin, naar mij-

zelf toegetrokken hebben. En dat ben ik niet waard, zelfs niet in het negatieve. Het is veel beter en zinvoller nog eens met nadruk en met een hartelijke aanbeveling te wijzen op het prachtige alternatief, dat de Spanje-commissie gevonden heeft! Ik hoop dat het u gaat zoals mij. Met wrevel keek ik mijn tevergeefs geschonken geld na, maar de blik klaarde op, toen dat „tevergeefs” door het Gezangboek-voorstel geheel werd doorgestreept! Volgt u mij nog maar eens een keer, al verdien ik dat persoonlijk niet meer. Het gaat om het goede doel! Mocht deze of gene lezer-gever met dit doel niet instemmen en restitutie verlangen, dan is dat uiteraard zijn goed recht. Zou hij dan zijn wens willen kenbaar maken aan de heer A. van Pelt, Donge 1, 2991 RE Barendrecht, die de financiële zijde van de actie heeft behartigd! Ik hoop evenwel van harte, dat overwerk onze broeder bespaard blijft. Voor hemzelf, maar nog meer voor de zaak!

Barendrecht

H. Smit

Stichting „Internationaal Christelijk Studiecentrum” (ICS)

Op zaterdag 19 september 1981 zal D.V. de opening van het 12e cursusjaar van het Christelijk Studiecentrum plaatshebben. Deze bijeenkomst wordt gehouden in Amsterdam.

Plaats: English Episcopal Church
Groenburgwal 42
Amsterdam

Programma:

10.00 uur: een lezing door prof. mr. J. J. Oostenbrink over: „Burgerlijke ongehoorzaamheid”.

13.30 uur: vier themagroepen (naar eigen keuze) over:

- a. „Een christelijke visie op de economische orde?”, o.l.v. drs. Menno Hoeksema;
- b. „Landbouw/milieu-ethiek en het bijbels geloof”, o.l.v. ir. Piet Winterman en ir. Jaap Steketee;
- c. „Omgaan met de Bijbel”, o.l.v. prof. dr. G. A. Blaauw;
- d. „Euthanasie en de Bijbel”, o.l.v. dr. J. R. Poelman.

Belangstellenden zijn hartelijk welkom!

In de komende cursus zullen de volgende studiekringen draaien:

1. „Algemene kringen”: over „mens en maatschappij”.
2. „Vakkringen”: twee literatuurkringen, een kunst- en theologenkring, een theologische kring voor niet-theologen, een kring over „landbouw en milieu-ethiek”, een economen-, sociologen- en juridische kring, één over „massacommunicatie”, een politologenkring, twee psychologen- en twee pedagogenkringen, twee over „medische ethiek”, een paar over „welzijnswerk” en een kring over „geloof en natuurwetenschap”.

Op deze kringen, o.l.v. ouderejaarsstudenten of jonge afgestudeerden, denken de deelnemers met elkaar na over fundamentele vragen in het licht van de Bijbel, als autoriteit van hun leven.

De kringen staan open voor studenten, afgestudeerden en belangstellenden.

Wanneer u het Jaarprogramma 1981-1982 wilt ontvangen, schrijft u dan even naar:

Stichting ICS
Nieuwezijds Voorburgwal 96^a
1012 SG Amsterdam
(telefonisch op donderdag en vrijdag:
020 - 25 71 41)

Stichting voor Reformatische Wijsbegeerte

*

Oriëntatie-kursussen

Kursus Gorinchem/Werkendam:

Onderwerp: Het probleem van de menselijke macht.

Docent: dr. ir. G. Kuiper, Bennekom.

Eerste (oriëntatie)-avond: 17 sept.

Plaats: wordt opgegeven aan die zich geheel vrijblijvend aanmelden.

Kosten: f 60,— (tenzij bezwaarlijk), incl. kursusbijbels, excl. eventuele literatuur.

Kursus Utrecht:

Onderwerp: De weg terug naar God, kennismaking met de vader Augustinus (m.n. diens Belijdenissen).

Docent: drs. G. Groenewoud, Maarssebroek.

Eerste (oriëntatie)-avond: 15 sept.

Plaats: wordt opgegeven aan die zich geheel vrijblijvend aanmelden.

Kosten: f 60,— (tenzij bezwaarlijk), incl. kursusbijbels, excl. eventuele literatuur.

Kursus Breukelen:

Onderwerp: vrijmaking van het verstand; inleiding in hoofdzaken van de reformatische wijsbegeerte.

Docenten: drs. P. Blokhuis, Baambrugge en iemand anders, wiens naam nu nog niet te noemen valt.

Eerste (oriëntatie)-avond: 16 sept.

Plaats: wordt opgegeven aan die zich geheel vrijblijvend aanmelden.

Kosten: f 60,— (tenzij bezwaarlijk), incl. kursusbijbels, excl. eventuele literatuur.

Iedere cursus telt 12 avond-bijeenkomsten, waarvan 6 in het najaar 1981 en 6 in het voorjaar 1982.

N.B. Voor verdere informatie kunt u zich wenden tot het Centrum voor Reformatische Wijsbegeerte, Postbus 149, 3600 AC Maarssen, tel. 03465 - 6 09 45/6 91 92.

Aanmelding voor één van bovenstaande cursussen kan geschieden per briefje, waarin u de plaats van de cursus dient te noemen, Antwoordnummer 33, 3600 VB Maarssen (postzegel niet nodig).

Tevens vindt u uitgebreide informatie in ons augustusnummer van het blad „BEWEGING” 1981 (vraag een proefnummer).

—*—

Per abuis is de naam van de schrijver van het artikel „Oog voor elkaar” in Opbouw van 21 en 28 augustus niet vermeld. De schrijver was de heer M. de Jonge uit Den Haag.

ISRAËL

Van de heer Vechten uit Rijswijk ontvingen we het verzoek bijgaand schrijven op te nemen. Het is afkomstig van Nes Ammim, waar zijn schoonzoon en dochter woonachtig zijn.

Aan: de Kerken van de C.C.K., de Besturen van de Nes Ammim verenigingen, de thuiskerken van de inwoners van Nes Ammim, Nes Ammim Comité's elders, de districtsraad van het district Gaaton in Israël, pers

Als christenen die solidariteit met Israël en het joodse volk voelen, en die tot uitdrukking brengen door in Israël te leven, willen wij protesteren

Redactieleden:

Ir. A. W. Biersteker;
Ds. H. de Jong;
H. Langerak;
Mr. dr. J. Meulink;
D. W. L. Milo;
Ds. E. R. Postma;
Drs. W. G. Rietkerk

Adres van de Redactie:

Ds. K. Muller,
Riouwstraat 59,
1521 SC Wormerveer
Tel. 075-282589

Kerknieuws en berichten over kerkelijke/christelijke activiteiten te zenden naar:

„Kerknieuws Opbouw”,
Brugakker 36 22,
3704 LP Zeist
Tel. 03404-50278

Advertenties en druk:

Drukkerij „Steenbergen”,
Nooitgedacht 3,
3701 AL Zeist
Tel. 03404-22452

Advertentieprijs:

40 ct per mm.
familieberichten
35 ct per mm.
Advertenties inzenden tot
dinsdagmorgen 10.00 uur.

Administratie-adres:

Kon. Wilhelminalaan 38,
3956 TD Leersum
Tel. 03434-4288

Abonnementen:

Het aanvragen of opzeggen van abonnementen: uitsluitend bij de administratie. Abonnementen kunnen ieder moment ingaan, doch slechts per 31 december eindigen. Opzeggen uiterlijk tot 15 november.

Abonnementsprijs:

f 40,— per jaar of f 21,— per halfjaar.
Buitenland f 45,— p. jaar of f 60,— per luchtpost.
Gironr. 404945 t.n.v.
Geref. Persver. Opbouw,
Dr. Schaepmanlaan 71,
2104 VC Heemstede.
Tel. 023-285825.

tegen een eenzijdige veroordeling van Israël en het gebrek aan begrip voor haar omstandigheden, zoals dat door een groot gedeelte van de wereld aan de dag wordt gelegd.

Hoewel het Israëlische volk verdeeld was in haar reactie op de dreiging van buiten haar grenzen, zijn er enkele aspecten in de joodse levenservaring, waarvan de meeste mensen in het buitenland zich te weinig rekenschap geven.

Wij zijn er ons zeer diep van bewust, dat velen van onze burelen leven met herinneringen aan de tijd dat zij, of hun ouders, de Holocaust doormaakten. Zij ondervonden een angst en verschrikking die nauwelijks door buitenstaanders kan worden bevat. Dit roept een zeer elementair verlangen bij hen op om al het mogelijke te doen om zich ervan te verzekeren dat hun gezinnen en hun samenleving niet vernietigd zullen worden. Tegen deze achtergrond moet men de Israëlische reacties zien, en het beleid ten aanzien van buurlanden, die meerdere oorlogen tegen hen hebben gevoerd, die weigeren het bestaansrecht van hun staat te erkennen, en die militaire eenheden toestaan vanaf hun grondgebied te opereren.

Geconfronteerd met deze dingen voelt de Israëlische samenleving zich zeer beledigd en in de steek gelaten door de Europese en Amerikaanse reacties op de recente gebeurtenissen. Daarom roepen wij alle Kerken op om Israël niet te veroordelen, maar solidariteit en begrip voor haar positie te tonen;

om zich te bekommeren om het lot van alle onschuldige mensen die, aan beide zijden van de grenzen, gedood of gewond worden, of onder vreselijke spanningen moeten leven; om te werken aan wegen die leiden tot verzoening tussen de volken in dit gebied, in plaats van bij te dragen aan de polarisatie van Israël's en Palestijnen; en om te bidden voor een duurzame vrede in het Midden Oosten, opdat alle mensen er in veiligheid en in menselijke waardigheid zullen kunnen leven.

Nes Ammim
christelijke nederzetting
in Israël

—*—

VROUWENCONTACTDAG

D.V. woensdag 23 sept.
aanvang 10.15 uur
in de Nieuwe Kerk,
Broederweg te Kampen

—*—

Meisje - 19 jaar - diploma kinderverzorgster (M.B.O. - KV/JV)
zoekt werk (bv. in gezin met kleine kinderen).
Tel. 03210 - 52 47

AREND FRANS SOLLIE

en

ARIENA GERARDA REBEL-VAN ZWOLL

maken u, door Gods ontfermende genade, met vreugde bekend, dat zij vrijdag 25 september 1981 om 15.00 uur in het stadhuis te Nijkerk gaan trouwen. In een dienst van Woord, Gebed en Lofzang willen zij met hun kinderen en u Gods zegen ontvangen. Deze dienst wordt geleid door Ds. A. Broersma, om 19.00 uur in de Ichthuskerk, Grote Haag 54 te Amersfoort. U kunt ons na de dienst in één van de kerkzalen gelukwensen tot 21.00 uur.

3861 LK Nijkerk, september 1981
Heinencamp 1
Telefoon 03494 - 5 85 86

Bij de aanvang van het zesde studiejaar belegt het Bestuur van de Stichting **Nederlands Gereformeerd Seminarie** met de Samenwerkende Kerken een **samenkomst** op vrijdag 18 september a.s., 's avonds om 7.30 uur in de aula van de Chr. Mavoschool, Dr. Colijnstraat 17, Middenmeer.

De bijeenkomst zal onder leiding staan van de voorzitter van het Bestuur van de Stichting, Ds. L. W. G. Blokhuis, die in zijn openingsrede aandacht zal schenken aan het „Fundamentalisme”.

Ds. J. Stuij, docent ambtelijke vakken, zal spreken over „Theologie en bevinding in de hedendaagse prediking”.

De samenkomst wordt gesloten door Ds. H. van Ommen van Bunschoten/Spakenburg, die zal voorgaan in gebed voor het werk van het Seminarie en voor allen, die daarbij betrokken zijn.

Na afloop wordt gemeenschappelijk-koffie gedronken. Alle belangstellenden zijn hartelijk welkom.

➡ **ADVERTENTIES MOETEN UITERLIJK DINSDAGMORGEN OM 10 (TIEN) UUR TER DRUKKERIJ ZIJN !!!**

Stichting Ref. Hulpactie

„WOORD EN DAAD”

Giro 3020900

Samen zorgen voor voedsel,
christelijk onderwijs, leprozenhulp.

Postbus 560, 4200 AN Gorinchem
Tel. 01830 - 32550

*U bent van harte welkom
op het*

Goud- en Zilvermidatelier.

„DE VLINDER”

Hannah de Miranda,
Maartensgat 21,
3311 CK Dordrecht

VROUWENCONTACTDAG
D.V. woensdag 23 september
in Kampen.

Ook U heeft
zo nu en dan behoefte aan ontspanning.

EVANGELISCHE CAMPING „T BELOOFDE LAND”

is zo'n plekje waar U zowel geestelijk als lichamelijk tot rust kunt komen.

Vraag folder.
Bosweg 17, 3781 NG Voorthuizen
Telefoon 03429-2942.

★ Verklaring van alle Bijbelboeken door D. J. Christiaan, 17 delen, 2000 blz. Uniek aanbod f 26,75. Franco na girostorting 1793613. Bijbelcursus Oudewater P.B. 44.